

ПРИМЉЕНО: 18. 06. 2019.			
Орг. јед.	Б р о ј	Прилог	Вредности
01	1658/1		

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ОДСЕКА ЗА ФИЛОЛОГИЈУ ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ

Наставно-научно веће Филолошко-уметничког факултета у Универзитета у Крагујевцу, на седници одржаној 18. 3. 2019. године (одлука бр. 01–870 од 25. 3. 2019. године), предложило нас је, а Веће за друштвено-хуманистичке науке Универзитета у Крагујевцу, на седници одржаној 10. 4. 2019. године (одлука бр. 01–1057 од 11. 4. 2019. године) именовало нас је у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Језик писама турских султана Дубровнику* кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац. Захваљујући се на указаном поверењу, Наставно-научном Већу Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I Опис докторске дисертације

0. Докторска дисертација *Језик турских султана Дубровнику* кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац садржи 381 страну текста стандардног компјутерског формата (величина фонта 12, проред 1,5). На почетку тезе дат је резиме на српском (стр. 1–5) и енглеском језику (стр. 6–10). Главни део тезе структуриран је у следећим деловима: I. Увод (стр. 11–39), II. Графија и правопис (стр. 40–115), III. Језичке одлике (стр. 116–259), IV. Закључне напомене (стр. 260–369) и V. Скраћенице цитиране литературе (стр. 370–381).

1. У првом делу дисертације (*Увод*, стр. 11–39) кандидаткиња образлаже приступ теми, представља досадашња истраживања српског језика у Портиној канцеларији, дефинише корпус истраживања, као и предмет, циљеве и методолошки оквир дисертације.

У првом поглављу (*Приступне напомене*, стр. 11) најпре се истиче да је истраживање предузето с обзиром на то да писма турских султана Дубровнику писана ћирилицом и старосрпским језиком представљају веома значајан, али до сада филолошки и лингвистички скоро потпуно неистражен сегмент српске средњовековне писмености. Истраживање писама турских султана Дубровнику посебно је значајно будући да је период њиховог настанка (XV–XVI) обележен значајним промена у структури српског језика на свим нивоима, затим формирањем српских дијалеката у оном лику у којем их данас познајемо (барем у најзначајнијим њиховим појединостима), али и употребом ћириличног писма и старосрпског језика изван матичног подручја, у дворским канцеларијама угарских, влашких, молдавских и турских владара.

У другом поглављу (*Српски као дипломатски језик – преглед истраживања*, стр. 12–16) представљени су и коментарисани досадашњи малобројни радови који се односе на предмет докторске дисертације. Ауторка полази од студије Костић 1924 у којој се анализирају спољашњи чиниоци употребе српског језика и ћириличног писма у дипломатској преписци југоисточне Европе XV–XVI века, па преко палеографских и граfiјско-правописних истраживања П. Ђорђића у *Историји српске ћирилице*, долази до рецентних радова Л. Накаш (2016, 2017) и В. Поломца (2018), у којима се третирају појединачна питања из опсега дисертације или у вези са њом. У овом одељку наведени су и коментарисани и неколики радови које је кандидаткиња објавила у току рада на дисертацији, самостално или у коауторству. Иако се не тиче директно истраживаног корпуса, ауторка је с правом у овом потпоглављу наводила и коментарисала студије које се односе на познати четворојезични (персијско-арапско-грчко-српски) речник настао на двору султана Мехмеда II. У овом потпоглављу детаљно су наведене и филолошке студије у којима се доносе издања текстова писама турских султана Дубровнику (почев од добро познатих издања у збиркама Ф. Миклошича, Ћ. Трухелке и Љ. Стојановића, до мање познатих издања појединачних текстова у радовима П. Карано-Твртковића, И. Павловића, Б. Унбегауна, Г. Елезовића и др.).

У трећем поглављу (*Корпус*, стр. 16–29) наведен је хронолошки регистар испитиваних писама (укупно 104) према канцеларијама турских султана (3 писма султана Мурата II, 39 писама султана Мехмеда II (Освајача), 48 писама султана Бајазита II, 5 писама султана Селима I и 9 писама Сулејмана I (Величанственог)). Уз сваки документ наведена је скраћеница писма која се састоји од прва три слова адресанта писма и године настанка, назив писма у коме се дају информације о адресанту и адресату, пропозитивном садржају, месту издавања (уколико је познато) и времену настанка, као и библиографски податак о издању текста писма.

Четврто поглавље (*Напомене о корпусу*, стр. 29–32) доноси нам најзначајније информације о целини корпуса: а) истраживањем су обухваћена само она писма за која се са сигурношћу могло утврдити да представљају оригинале, као и писма позната на основу фотографских снимака (коришћени су снимци научног пројекта *Историја српског језика* Филозофског факултета у Новом Саду), б) истраживана писма настала су у периоду од 1430. године до друге половине XVI века, односно краја владавине султана Сулејмана Величанственог, в) највећи број писама настао је у Цариграду и Једрену, док је мањи број писама настао у другим местима (Скопље, Михалича, Карахесар, Сазлидар, Гепвиз, Виза, Турхал, Бруса, Пловдив, Бања, Чока планина, Добретичина земља). У овом потпоглављу дат је и регистар писама која по свом дипломатичком статусу представљају преписе и преводе, а која су због тога изузета из корпуса.

У петом поглављу (*Предмет, циљеви и методологија истраживања*, стр. 32–39) најпре су дефинисани предмет и циљеви истраживања с обзиром на појединачне нивое језичке структуре. Писма турских султана Дубровнику истражена су са фонетског, фонолошког и морфолошког аспекта, као и са аспекта граfiје и правописа, у складу са

традицијом оваквих истраживања у србистици. За основни циљ истраживања графије и правописа постављено је утврђивање степена варијантности словног састава и правописа у писмима, као и утврђивање степена укрштања западних (босанско-хумских) и источних (рашких и ресавских) ортографских норми. У овоме поглављу представљени су најважнији циљеви језичке (фонетске, фонолошке и морфолошке) анализе проведене у дисертацији: 1) утврђивање удела српкословенског и старосрпског језика у писмима, 2) утврђивање дијалекатске основице старосрпског стандарда употребљеног у писмима, 3) утврђивање језичких црта релевантних за процесе дијалекатске диференцијације унутар штокавског наречја у XV и XVI веку, као и 4) утврђивање удела страних језичких утицаја с обзиром на вишејезичност писара у Портиној српској канцеларији. Након дефинисања предмета дисертације и најважнијих циљева, кандидаткиња је сажето образложила методолошки поступак примењен у раду. У основи дисертације налази се филолошки метод, примењен приликом рашчитавања фотографских снимака писама и превођења текстова у електронски облик, односно њиховог приређивања у оригиналној графији. У следећој фази рада коришћена је методологија корпусне лингвистике. Помоћу програма Microsoft Excel текстови су пренети у ауторски електронски корпус у којем је свака реч (токен) ручно лематизирана и аотирана према најважнијим фонетским, фонолошким и морфосинтаксичким категоријама. Овако припремљен корпус омогућио је релативно поуздано ексцерпирате грађе према аотираним категоријама помоћу одговарајуће команде у програму. Приликом представљања грађе у дисертацији је претежно коришћен дескриптивни метод. Графија, правопис и језик писама описани су из перспективе појединачних графијско-правописних и језичких одлика унутар целине корпуса, али и из перспективе појединачних писама.

2. Други део дисертације (*Графија и правопис*, стр. 40–115) доноси резултате истраживања графемске репрезентације фонема (поглавље *Графија*, стр. 40–89) и правила којима подлеже употреба графема у писању (поглавље *Правопис*, стр. 90–115). Док је у првоме поглављу однос фонема и графема истражен детаљно и без остатка, у другоме поглављу кандидат оправдано доноси резултате истраживања само оних правописних појава које имају и језичке импликације.

Прво поглавље другог дела дисертације подељено је на три потпоглавља (*Инвентар графема*, стр. 40; *Обележавање вокала*, стр. 41–60; и *Обележавање консонаната*, стр. 60–89).

У првом потпоглављу сумарно се наводи инвентар употребљених графема у корпусу, као и степен њихове заступљености у појединачним документима.

У другом потпоглављу кандидаткиња детаљно разматра графемску репрезентацију вокалских фонема (/a/, /e/, /и/, /o/, /y/, /ə/), као и консонантских фонема у вокалској служби (/p/ и /л/). Посебна пажња посвећена је оним питањима која имају језичке импликације (промена /ə/ > /a/, и у вези с тим обележавање /a/ помоћу полугласничког знака; судбина стсрп. вокала *јат* и употреба графеме ѓ у неетимолошкој позицији), затим графијским решењима насталим под страним утицајима (употреба графеме ж на месту вокала /a/ под

утицајем бугарске или влахо-молдавске писмености; мешање графема за вокале /o/ и /y/ под утицајем арапског писма), као и оним графичким питањима која су од значаја за утврђивање односа према средњовековним правописним школама (употреба графема њ и њ, употреба графема н и њ у функцији обележавања вокала /и/). Више пажње оправдано је посвећено и употреби конкурентних графичких решења у обележавању вокала /o/ и /y/.

Треће потпоглавље доноси детаљно разматрање начина графемске репрезентације оних консонаната чије је обележавање традиционално представљало проблем у српској ћирилици: /j/, /љ/, /њ/, /ћ/, /ђ/ и /џ/, као и питање обележавања гласовне групе [шт] и употребе грчког слова ϕ. У овоме потпоглављу највише пажње је посвећено неуредности графичких решења приликом обележавања гласовних група [ja] и [je] (мешају се рашки и ресавски манир) и консонаната /ћ/ и /ђ/. Кандидаткиња посебну пажњу посвећује употреби графеме *ћерв* у канцеларијама султана Мехмеда II и Бајазита II, као и појави хибридних босанско-ресавских решења (графема кћ).

Друго поглавље другог дела дисертације подељено је на пет потпоглавља (*Обележавање некадашњег слабог полугласника*, стр. 90–99; *Обележавање асимилације по звучности*, стр. 99–101; *Употреба спирита и акцената*, 101–108; *Удвајање графема*, стр. 109–102; *Интерпункција*, стр. 113–116).

У првом потпоглављу детаљно се анализира обележавање некадашњег слабог полугласника у финалном и медијалном положају, при чему се посебна пажња поклања употреби графеме у складу са нормом њ ресавског правописа, као и односу забележених графичко-правописних решења према другим световним споменицима овога периода. Друго потпоглавље доноси детаљно разматрање обележавања асимилације консонаната по звучности у различитим категоријама: у вези а) предлога и акцентогене речи, б) префикса и основе, в) основе и суфикса, и г) двеју основа. У трећем потпоглављу ауторка анализира употребу спирита и акценатских знакова (оксије, варије и двоструке варије) закључујући да се о овим знацима у испитиваном корпусу може поуздано говорити само са правописне стране, будући да утврђивање њихове прозодијске вредности изостаје услед њихове несистематичне употребе, неуредности писара приликом бележења ових знакова, те често и због недовољне читљивости фотографских снимака писама за овај тип истраживања. Делимични изузетак представља једино двострука варија (кендема) чије су неке правописне и прозодијске функције упоредиве са материјалом повеља и писама Српске деспотовине. У четвртом потпоглављу представљена је правописна пракса удвајања вокалских и консонантских графема. Ауторка посебно издваја писарску канцеларију султана Сулејмана I, у којој се удвајање вокалских графема знатно разликује од праксе других световних споменика XV и XVI века (нема оправдања у вокалском квалитету, удвајањем је обухваћен већи број вокала и удвајање је знатно фреквентније). Коначно, пето и последње потпоглавље доноси доноси преглед употребе интерпункцијских знакова по појединачним канцеларијама, при чему се истиче како је најприсутнији манир старије интерпункцијске праксе са тачком на средини реда.

3. Трећи део дисертације (*Језичке одлике*, стр. 116–260) представља њен централни, а сагласно томе и најобимнији део, а састоји се од два обимна поглавља (*Фонетске и фонолошке одлике*, стр. 116–172; *Морфолошке одлике*, стр. 173–259).

Прво поглавље – у коме су детаљно изложени резултати истраживања фонетског и фонолошког нивоа језика испитиваних докумената – састоји се од два потпоглавља.

У првоме потпоглављу (*Вокализам*, стр. 116–146) кандидаткиња разматра инвентар јединица вокалског система и гласовне промене у вези са вокалима у испитиваним писмима. Најзначајнији део овога потпоглавља представљају ауторкина разматрања о гласовној вредности стерп. вокала *јат* у испитиваним писмима. Након детаљног и исцрпног представљања континуаната *јата* по писарским канцеларијама турских султана следе разматрања о гласовној вредности *јата* са аспекта историјске дијалектологије. Кандидаткиња оповргава закључак Л. Накаш о екавизму као маниру у документима Портине канцеларије и упућује на то да екавизам у писмима турских султана има дијалекатско исходиште. Наведени закључак се изводи на основу бројних категорија екавизма карактеристичних са савремене косовско-ресавске и призренско-јужноморавске говоре, на одсуству доказа које у прилог својој тврдњи износи Л. Накаш, посредно и на основу икавизама шумадијско-војвођанског типа у писмима, као и на основу малобројних ијекавских и икавских рефлекса који су веома ретки изван клишеизираних формула у писмима. У овоме потпоглављу ауторка детаљно представља и друге вокалске промене значајне за дијалекатску диференцијацију штокавског простора у испитиваном периоду. Након представљања грађе о промени /ə/ > /a/ ауторка закључује да су примери пуне вокализације полугласника системска одлика језика Портине српске канцеларије, те да се могу пратити од најстаријег сачуваног писма Мурата II Дубровнику из 1430. године. У вези са континуантима некадашњег полугласника посебно су значајни примери са рефлексима /e/ и /o/ који упућују на српско-македонско пограничје као дијалекатско исходиште писара. Ауторка издваја и велики број писама у којима се на месту некадашњег вокалног /л/ налази вокал /у/, као и у мањем броју примера и рефлекс [лу]. Из проблематике гласовних промена у вези са вокалима, кандидаткиња највећи значај придаје појави покретних вокала у различитим категоријама примера.

У другоме потпоглављу (*Консонантизам*, стр. 147–172) детаљно се разматра инвентар јединица консонантског система и гласовне промене у вези са консонантима. Посебно истицање заслужују кандидаткињина разматрања о односу старосрпског и српкословенског фонетизма у низу категорија: а) промена сонанта /л/ у /o/ на крају слога, (б) промена *вь(-) > у(-)*, в) однос /ћ/ и /ђ/ према групама [шт] и [жд], као и разматрања о статусу консонаната /џ/, /ф/ и /х/. У делу који се односи на гласовне промене у вези са консонантима посебно је потребно поменути ауторкина разматрања о јотовањима, обезвучавању консонаната на крају речи и метатези у гласовним групама *кт-* и *вс-*.

Друго поглавље – у коме су детаљно изложени резултати истраживања морфолошког нивоа језика испитиваних докумената – састоји се од пет потпоглавља.

У првоме потпоглављу (*Именице*, стр. 173–199) приказан је детаљни преглед деκлинације именица у испитиваним писмима. Кандидаткиња очекивано највише пажње придаје деκлинацији продуктивних именичких основа (некадашњих *-ǫ/-jǫ-* и *-ā/-jā-* основа). Посебно истицање заслужују они делови потпоглавља у којима кандидаткиња разматра облике именица од значаја за дијалекатску диференцијацију штокавског наречја у XV и XVI веку: наставак *-e* у облицима дат. и лок. јд. именица ж. р. некадашње промене **-ā-*, наставак *-em* у облику инстр. јд. именица м. р. некадашње промене **-ǫ-*, појава општег падежа у вези са предлозима *од, до, за* и *с*. Од појединачних питања деκлинације именица посебну пажњу завређују разматрања о судбини наставка *-a* у ген. мн., синкретизму ген. и лок. мн., као и о хибридниим наставцима *-им* (дат. мн. некадашње **-jā-* промене) и *-ах* у ген. мн. некадашње *-п-* промене у писмима Сулејмана I.

Друго потпоглавље (*Заменице*, стр. 199–222) доноси опис деκлинације заменица у испитиваним документима. Поред инвентара употребљених облика именичких и придевских заменица, у овоме потпоглављу детаљно је коментарисана припадност појединачних облика српском народном или српскословенском језику. Посебна пажња посвећена је идентификацији оних облика који упућују на дијалекатску диференцијацију штокавског наречја у овоме периоду, међу којима посебно треба истакнути многобројне забележене примере аналитичких тенденција, затим примере који упућују на процесе реструктурирања множинских падежа, као и примере чувања наставака непалаталних промена.

У трећем потпоглављу (*Придеви*, стр. 222–236) кандидаткиња разматра облике придева посведочене у испитиваним документима. Од значаја су кандидаткињина разматрања о дистрибуцији конкурентних српских народних и српскословенских наставака у појединим облицима придева одређеног вида (ген. јд. м. и с. р., инстр. јд. ж. р.), затим о облицима придева одређеног вида који упућују на дијалекатску диференцијацију српских народних говора у овоме периоду (инстр./лок. јд. м. р. са наставком *-em*; ген./лок. мн. са наставком *-ex*; дат. мн. са наставком *-em*), као и разматрања специфичних наставака у канцеларији султана Сулејмана I (*-ах* у ген. мн., *-ијех* у ген. мн. и *-ијем* у дат. мн.).

У четвртном потпоглављу (*Бројеви*, стр. 236–238) размотрени су малобројни посведочени облици бројева. У категорији основних бројева посебно се истиче лок. јд. *једнем* (у духу савремених косовско-ресавских говора), као и велики број потврда за грецизам *хиљада*, забележен већ у седмој деценији XV века. У категорији редних бројева бележе се само облици у духу српског народног језика, међу којима посебно истицање заслужује облик дат./лок. јд. *првем* (у духу савремених косовско-ресавских говора), као и малобројни примери аналитичких конструкција.

У петом, последњем потпоглављу (*Глаголи*, стр. 238–259), кандидаткиња детаљно описује посведочене облике глагола у испитиваном корпусу. Највише простора, очекивано, посвећено је високофреквентним глаголским облицима – презенту и аористу. Посебно се истичу кандидаткињина разматрања: а) о дистрибуцији конкурентних српских

народних и српскословенских облика (посебно у 3. л. јд. и мн. презента), б) о дистрибуцији конкурентних наставака *-смо* и *-хмо* у 1. л. мн. аориста, в) о губљењу партиципа и употреби глаголских прилога и придева, г) о употреби инфинитива без финалног *-и* (у духу савремених косовско-ресавских говора), д) о употреби радног глаголског прилога на *-ле* у множини (одлика призренско-тимочких говора), као и ђ) разматрања о аналитизацији у облицима футура.

Четврти део дисертације (*Закључак*, стр. 260–369) састоји се од двају поглавља од којих свако има по два потпоглавља.

У првом поглављу (*Закључна разматрања о графици и правопису*, стр. 260–298) кандидаткиња саопштава закључне напомене о графици и правопису испитиваних писама.

Будући да се у другом делу дисертације анализи графици и правописа приступа из перспективе појединачних графицијских и правописних категорија, у првome потпоглављу кандидаткиња доноси најважније графицијске и правописне одлике појединачних писама турских султана Дубровнику, у првом реду оне које су важне за конституисање српских средњовековних школа. Преглед најважнијих графицијских и правописних одлика појединачних писама дат је најпре из перспективе појединачних канцеларија, а онда и из перспективе преовлађујућег графицијско-правописног манира: а) писма у којима су присутне рашке и ресавске одлике, уз превласт рашких; б) писма у којима су присутне рашке и ресавске одлике, уз превласт ресавских; в) писма у којима се огледа подједнака заступљеност рашког и ресавског манира; и г) писма у којима се мешају одлике босанско-хумске, рашке и ресавске школе. Поред анализе заступљености појединачних одлика правописних школа у целини корпуса, кандидаткиња посебно истиче хибридне босанско-ресавске и босанско-рашке графицијске спојеве, који настају као последица укрштања правописних традиција, као и утицаје арапског писма на графичку и правопис испитиваних докумената.

Након прегледа графицијских и правописних одлика појединачних писама, у другоме потпоглављу следе и опште закључне напомене о графици и правопису. Истицање заслужују кандидаткињина разматрања о графици и правопису испитиваних докумената у еволутивној перспективи, посебно закључци који упућују на делимичну стабилизацију особина ресавског правописа у писмима од краја XV века (најмлађи документи султана Бајазита II, писма Селима I и Сулејмана I).

У другом поглављу (*Закључна разматрања о језичким одликама*, стр. 299–369) кандидаткиња даје синтезу најважнијих резултата истраживања језичких одлика испитиваних докумената.

У првome потпоглављу ауторка детаљно систематизује најважније фонетске, фонолошке и морфолошке одлике у појединачним писмима, након чега долазе општа разматрања о језичким одликама појединачних канцеларија. Овде се издвајају закључци о природи односа српског народног и српскословенског језика у испитиваним документима, затим закључци о /e/ и /o/ као континуантима полугласника у канцеларији султана Мурата II, закључци о ијекавизму у канцеларијама султана Селима I и Сулејмана I, а посебно

закључци о хибридном одликама и декаденцији језика писама из канцеларије султана Сулејмана I.

У другом потпоглављу саопштени су закључци о језичким одликама испитиваних писама са трију различитих аспеката: са аспекта историјске дијалектологије, са аспекта историје српског књижевног језика и из перспективе историје српског језика као целине. Ауторкина разматрања целине испитиваног корпуса упућују на закључак да се у основи старосрпског стандарда употребљеног у писмима турских султана Дубровнику вероватно налази југоисточни српски дијалекат из кога су се касније развили савремени косовско-ресавски и призеренско-јужноморавски говори. На косовско-ресавски дијалекат упућују најважније фонетске и фонолошке одлике писама (/ə/ > /a/, екавизам, вокално /л/ > /у/ и /л/ на крају слога > /у/), као и значајне морфолошке црте: дат. јд. заменице *мене*, одрични облици презента *неје*, *несте*, *несу*, наставак *-е* у дат./лок. јд. именица ж. р. непалаталне и палаталне промене, облици заменица и придева са наставцима непалаталне промене, синкретизам ген. и лок. мн. именица, као и инфинитив без финалног *-и*. Мањи број језичких црта у ограниченом броју докумената упућује на призеренско-јужноморавски терен (вокално /л/ > [лу], *-ете* у 2. л. мн. императива, *-ле* у радном глаголском придеву), док се забележени примери аналитичких тенденција у деклинацији могу везати и за један и за други дијалекат. Ауторкина разматрања о природи других дијалекатских црта забележених у писмима (нпр. икавизам шумадијско-војвођанског типа или македонски континуанти полугласника) потврђују раније изнете хипотезе о томе да су писари Портине српске канцеларије могли долазити из различитих крајева српског језичког простора. У одељку посвећеном језичким одликама са аспекта историје књижевног језика, ауторка систематизује српскословенске црте забележене у писмима. Међу фонетским и фонолошким одликама српскословенског језика писама ауторка издваја хипервокализацију полугласника, присуство /л/ на крају слога, чување групе *вѣ-* у датумској формули, групе [шт] и [жд], чување група [јт] и [јд], изостанак метатезе у групи *вс-*. Од морфолошких црта ауторка издваја *-и* у ген. јд. и акуз. мн. именица некадашњих *-ā/-jā-* промена, личну заменицу *аз*, облике заменица и придева са формантом *-го* и наставак *-т* у 3. л. јд. и мн. презента. У последњем одељку овога потпоглавља кандидаткиња систематизује језичке одлике писама турских султана Дубровнику у односу на друге световне споменике XIV–XVI века, потврђујући хипотезу да се писменост Портине српске канцеларије наслања на писменост Српске деспотовине.

Последњи део дисертације представља списак скраћеница литературе цитиране у раду (*Скраћенице цитиране литературе*, стр. 370–381).

II Значај и допринос докторске дисертације са становишта актуелног стања у одређеној научној области

Докторска дисертација *Језик писама турских султана Дубровнику* припада научној области историје српског језика (уже посматрано, области историјске дијалектологије

српског језика и области историје српског књижевног језика). За наведену научну област докторска дисертација је значајна најпре због чињенице да писма турских султана Дубровнику до сада нису била језички проучена, али и због чињенице да је ово прва монографија која је посвећена графијско-правописним и језичким одликама српских средњовековних световних докумената насталих у страним канцеларијама.

Научни доприноси докторске дисертације начелно се огледају у следећем: 1) у томе што су први пут целовито и системски испитани графија и правопис докумената Портине српске канцеларије, а посебно у контексту продубљивања и прецизирања досадашњих сазнања о графијско-правописној неуједначености и укрштању различитих правописних традиција (западних и источних) у њима; 2) у томе што су први пут у целини описане фонетске, фонолошке и морфолошке одлике српског народног и српскословенског језика испитиваних писама; 3) у томе што је на основу истраженог корпуса прецизирана и продубљена слика о дијалекатским односима на територији штокавског наречја у XV и XVI веку (посебно дијалекатски односи на југоистоку штокавског наречја), 4) у томе што су прецизирана и продубљена сазнања о функционалној дистрибуцији српског народног и српскословенског језика у документима различитих жанрова српске средњовековне писмености; 5) у томе што су прецизирана и продубљена сазнања о зависности употребе српског народног и српскословенског језика и дипломатичке структуре и статуса различитих жанрова српске средњовековне писмености.

III Оцена да је урађена докторска дисертација резултат оригиналног научног рада кандидата у одређеној научној области

Докторска дисертација *Језик писама турских султана Дубровнику* кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац у целини представља оригинално научно дело и вредан допринос историји српског језика, и србистици уопште. Оригиналноост дисертације огледа се најпре у избору теме (писма турских султана Дубровнику, иако позната научној јавности већ више од век и по, до сада нису темељно проучена ни са филолошке ни са лингвистичке стране; у питању је прва монографија посвећена графијско-правописним и језичким одликама старосрпских докумената насталих у страним канцеларијама), затим у анализи истраживане грађе (коришћене су методе корпусне лингвистике и бројне могућности које за то пружа програм MS Exell), као и у најважнијим резултатима истраживања, пре свега у области историјске дијалектологије, односно у оним деловима дисертације у којима се на основу анализираних грађе ближе реконструишу дијалекатски односи на простору штокавског дијалекта у XV и XVI веку.

Оригиналноост текста докторске дисертације *Језик писама турских султана Дубровнику* кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац потврђена је и у поступку софтверске провере на плагијаризам која је проведена на Филолошко-уметничком факултету и Универзитету у Крагујевцу.

IV Преглед остварених резултата кандидата у одређеној научној области

Кандидаткиња Тамара Лутовац Казновац до сада је објавила осам научних радова у часописима националног и међународног значаја, као и у рецензираним зборницима са међународних и националних научних скупова.

Библиографија објављених научних радова кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац према категоризацији Матичног научног одбора за језик и књижевност Министарства науке, просвете и технолошког развоја Републике Србије:

1. **Тамара Лутовац**, Жежи Бартмињски, Језик – слика – свет, SlovoSlavia Београд 2011, Лингвистичке актуелности 25, стр. 39–46, (ISSN 1450-9083) **Некатегорисано**
2. Поломац, Владимир, **Лутовац, Тамара**, Два писма турског султана Мурата II Дубровнику, у: *Наслеђе*, год. XI, бр. 28, 2014, стр. 9–24 (ISSN 1820-1768, УДК 811.163.41'282 091=163.41"14") **M51**
3. **Тамара Лутовац**, Слободан Павловић, Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику, Нови Сад – Сремски Карловци 2013, Наш језик XLVII/1–2, 2016, стр. 113–117 (ISSN 0027-8084) **M56**
4. **Тамара Лутовац**, Графија и правопис писама турског султана Мурата II Дубровнику, у: *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са VI научног скупа младих филолога Србије одржаног 22. марта 2014. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година VI / књ. 1, Крагујевац: ФИЛУМ, 2015, стр. 33–41 (ISBN 978-86-85991-74-5, УДК 930.2:003.074(497.11) "14"091=163.41"14"811.163.1'35) **M45**
5. **Тамара Лутовац**, Деминутивни и деминутивни плеоназми као изрази хипокористичности у приповеткама Петра Кочића, у: *Липар* 58, 2016, стр. 187–200 (ISSN 1450-8338, УДК 821.163.41-32.09) **M52**
6. **Тамара Лутовац**, Владимир Поломац, Језик повеља и писама Српске деспотовине, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац 2016, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LX/1, 2017, стр. 228–232 (УДК 821.163.1.09:811.163.1"13/14"(049.32) 091=163.41"13/14"(049.32)) **M27**
7. Јулијана С. Стевановић, **Тамара Н. Лутовац**, О типовима говора у путописном роману *Африка* Растка Петровића, у: *Брендови у књижевности, језику и уметности*: зборник радова са научног округлог стола *Брендови у књижевности, језику и култури* одржаног 3. XI 2018. године у оквиру научног скупа *Српски језик, књижевност, уметност* на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2018, стр. 313–323 (ISBN 978-86-80796-29-1, УДК 811.163.41'367 821.163.41-31.08 Petrović R) **M45**.
8. **Тамара Лутовац Казновац**, О типовима ортографских норми у писмима турског султана Бајазита II Дубровнику, у: *Наслеђе*, 2019, стр. 223–235 (UDK 811.163.41'35 930.2:003.074(497.11)"14" 091=163.41"14") **M24**

Кандидаткиња Тамара Лутовац Казновац учествовала је са рефератима на пет међународних и једном националном научном скупу:

1. Шести научни скуп младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу (22. март 2014). Реферат: *Графија и правопис писама турског султана Мурата II Дубровнику*.
2. XIII међународни славистични четенија *Мултикултурализам и многоезичие*, „Св. Климент Охридски”, Факултет по славјански филологији Софија (21–23. IV 2016). Реферат: *Напомене о правопису и језику Зборника слова и поука*.
3. XI међународни научни скуп Српски језик, књижевност, уметност, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу (28–29. X 2016). Реферат: *Графија и правопис писама турског султана Бајазита II Дубровнику*.
4. XIV међународни славистични четенија *Стереотипът в славјанскитие езици, литератури и култури*, „Св. Климент Охридски”, Факултет по славјански филологији Софија (26–28. IV 2018). Реферат: *Стереотипне поздравне формуле у документима Портине канцеларије*.
5. XIII међународни научни скуп Српски језик, књижевност, уметност, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу (26–27. X 2018). Реферат: *Графија и правопис писама турског султана Мехмеда II Дубровнику*.
6. Међународна славистическа конференција «Славјански мир: јазик, литература, култура», посваћена 100-летию со дня рождения заслуженного профессора МГУ, доктора филологических наук Александры Григорьевны Широковой и 75-летию кафедры славянской филологии. Конференција состоится на филологическом факультете МГУ имени М.В. Ломоносова (28–29 ноября 2018 года). Реферат: *Славенизми у делима Викентија Ракића*.

Највећи број научних радова кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац припада ужој научној области којој припада и тема урађене докторске дисертације (историја српског језика). Посебно истицање заслужују радови категорије М24, М51 и М45 будући да припадају тематском оквиру дисертације, те тако показују да одређени резултати дисертације већ имају научну верификацију у часописима и зборницима.

V Оцена о испуњености обима и квалитета у односу на пријављену тему

Докторска дисертација Тамаре Лутовац Казновац у потпуности испуњава хипотезе и циљеве формулисане у пријави теме. Истовремено, она потврђује да је тема докторске дисертације била веома подобна и захтевна за научну обраду. Број покренутих и разрешених питања у највећој мери је испунио очекивања приликом пријаве теме.

Широко формулисана тема докторске дисертације наметнула је кандидаткињи сложене и обимне задатке који су у тексту дисертације адекватно разрешени. Кандидаткиња се успешно кретала кроз различите нивое језичке анализе (кроз графију и правопис, фонетику и фонологију и морфологију) изузетно обимног корпуса докумената (укупно 104 документа из канцеларија пет турских султана насталих у периоду дужем од једног века). Иако је пријављена тема била веома захтевна за обраду како по постављеном корпусу тако и по широко постављеном тематском оквиру, кандидаткиња је у највећој мери испунила обим задат пријавом тезе. Докторска дисертација садржи све потребне делове у којима су обрађени готово сви најважнији аспекти постављене теме.

Приликом израде дисертације кандидаткиња је у потпуности анализирао обимни корпус писама турских султана Мурата II, Мехмеда II, Бајазита II, Селима I и Сулејмана I. Ексерпција, класификација и квалитативна и квантитативна обрада грађе у вези са сваком појединачном испитиваном категоријом доследно су проведени на целини корпуса. Посебно вредновање заслужује кандидаткињина научна акрибија приликом навођења примера из корпуса у тексту рада.

Кандидаткиња је у докторској дисертацији успешно и консеквентно примењивала теоријско-методолошке постулате историјске лингвистике на различитим нивоима анализе. Комбиновањем аналитичке и синтетичке методе, анализа је остварена уз вођење рачуна о хијерахији критеријума. Посебно вредновање заслужује документарни карактер дисертације у којој су изведени закључци увек засновани на подлози конкретне и опширно наведене грађе, чиме је постигнут пожељан однос теорије и емпирије.

VI Научни резултати докторске дисертације

Све до сада наведено указује на то да докторска дисертација кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац доноси респектабилне теоријске и емпиријске резултате за низ дисциплина историје српског језика и писма: за историју српске ћирилице, за историју српске ортографије, за историјску дијалектологију српског језика и за историју српског књижевног језика.

Најважнији научни резултати докторске дисертације тичу се прецизирања и продубљивања сазнања о различитим питањима графије и правописа у српској писмености од четврте деценије XV и током XVI века, затим прецизирања и продубљивања сазнања о фонолошкој и морфолошкој структури старосрпског језика у XV и XVI веку, као и о кретањима унутар дијалекатских система (пре свега косовско-ресавских и призренско-јужноморавских) српских говора.

Будући да писма турских султана Дубровнику до настанка монографије Тамаре Лутовац Казновац нису детаљније проучавана у српској филологији, научни резултати докторске дисертације попуниће једно празно поље у историји српског језика и српске писмености уопште. Анализирани материјал и понуђени закључци неизоставно ће наћи

место у евентуалним будућим синтетичким монографијама које би требало да буду посвећене историји и дијалектологији српског језика.

VII Примењивост резултата у теорији и пракси

Докторска дисертација кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац пружа теоријско-методолошки оквир за даља истраживања српске средњовековне писмености настале изван матичног подручја. Резултати дисертације примењиви су за велики број језичких дисциплина у оквиру србистике (историјска дијалектологија, историја српског књижевног језика, историја српске писмености), као и за методологију филолошких и лингвистичких истраживања уопште. Резултати докторске дисертације послужиће као материјал за даље очекиване синтезе о ходу историје српског језика и српске писмености као целине, као и за реконструкцију дијалекатских процеса у српском језику средњег века. Научни резултати дисертације наћи ће своју примену и у настави историје српског језика на универзитетском нивоу будући да доносе нове податке о хронологији једног броја језичких промена у средњем веку. Примењивост научних резултата посебно се огледа и на социолингвистичком плану будући да несумњиво потврђује српски карактер писмености Портине канцеларије.

VIII Начин презентовања научној јавности

Иако обиман, текст докторске дисертације и у целини и у појединачним поглављима и потпоглављима, компонован је логички, тако да су и научни резултати представљени јасно и прегледно. Јасности и прегледности научних резултата доприноси и кандидаткињин добар научни стил, јасан, прецизан и објективан. Објективности и проверљивости изнесених научних резултата посебно доприноси и обилно уношење примера у текст дисертације. Посебно вредновање заслужује и техничко уобличавање сложеног и захтевног текста дисертације.

IX Закључак и препорука

Све до сада наведено показује да је кандидаткиња Тамара Лутовац Казновац научно успешно обрадила тему *Језик писама турских султана Дубровнику*. Кандидаткиња је у својој дисертацији показала све најважније врлине доброг младог научника уопште, посебно доброг филолога и историчара српског језика – добру теоријску обавештеност о актуелним теоријским достигнућима науке о језику, посебно историјске лингвистике,

добру кореспонденцију са литературом, акрибичност у раду на корпусу, добро познавање методологије историјске лингвистике на различитим нивоима анализе, те у вези с тим и способност класификације и описа језичких одлика српских средњовековних световних споменика, способност анализе и синтезе, и – посебно – способност извођења јасних и релевантних закључака на основу анализираних језичке грађе, способност јасног и прегледног структурисања и компоновања обимног научног текста, те у вези с тим и смисао за уравнотежен однос емпиријске грађе и теоријских закључака.

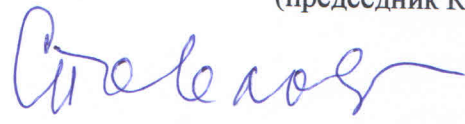
Веома захтевна тема докторске дисертације урађена је на високом научном нивоу, те као таква представља једну од бољих монографија посвећених грађијско-правописним и језичким одликама српских средњовековних световних споменика.

Имајући у виду све наведено у извештају, предлажемо Наставно-научном већу Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу да прихвати овде изнесу позитивну оцену о докторској дисертацији кандидаткиње Тамаре Лутовац Казновац под насловом *Језик писама турских султана Дубровнику*, и да кандидаткињи одобри усмену одбрану пред овом комисијом.

Нови Сад – Београд,
29. маја 2019. године

КОМИСИЈА

_____ академик Јасмина Грковић-Мејдор, редовни професор,
Филозофски факултет у Новом Саду
ужа научна област: Српски језик и лингвистика
(председник Комисије)

_____ др Слободан Павловић, редовни професор
Филозофски факултет у Новом Саду
ужа научна област: Српски језик и лингвистика
(члан Комисије)

_____ др Софија Милорадовић, редовни професор / научни саветник
Институт за српски језик САНУ
уже научне области: Савремени српски језик; Дијалектологија и Етнолингвистика
(члан Комисије)